

Engelskt eller svenskt? Striden om den pedagogiska makten över svensk herrfotboll på seniornivå 1974-82

Annika Eliasson
Malmö Högskola

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org 2003-08-19.

Copyright © Annika Eliasson 2003. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Under 1970-talet och början av 1980-talet pågick en konflikt inom svensk herrfotboll, framför allt på seniornivå, som i grund och botten kan betecknas som en läroplansstrid. Konflikten började med att den engelske tränaren Bob Houghton kom till Malmö FF 1974 och ledde laget till allsvensk serieseger. Den upphörde först 1982, då IFK Göteborg besegrade Hamburger SV i UEFA-cupfinalen. Samtidigt som Houghton lärde Malmöspelarna en spelstil, i Sverige kallad "den engelska modellen", försökte utbildningsledningen i Svenska Fotbollsförbundet lansera en annan spelstil, "den svenska modellen". Dessa båda spelstilar var i många avseenden varandras motsatser, något som framgår av Tabell A

Tabell . Huvuddrag i den engelska modellen och i den svenska.

den engelska modellen	den svenska modellen
• press på bollhållaren, understöd, överflyttning	• man-mot-man-spel
• zonmarkering	• punktmarkering
• rak backlinje	• libero

Hur de båda spelstilarna fungerar har beskrivits av Peterson (den svenska modellen i 1993:120-129, den engelska modellen i 1993:143-150). Eftersom kampen mellan de båda modellerna därmed redan har beskrivits tämligen detaljerat kommer resten av den här framställningen att behandla de i mitt tycke viktigaste pedagogiska aspekterna på denna konflikt och analysera den ur ett pedagogiskt perspektiv. Tonvikten i framställningen kommer

att ligga på den framväxande tränarkårens dubbla pedagogiska roll, men jag kommer också att ta upp dels de båda modellernas förhållande till hur herrfotboll tidigare utövats i Sverige, dels hur företrädare för de båda modellerna legitimerade sina anspråk på inflytande över den pedagogiska utvecklingen inom svensk herrfotboll. Därefter kommer jag att behandla utgången av den här striden. Avslutningsvis följer några pedagogiska reflexioner.

Den svenske herrfotbollstränaren

De svenska seniortränarna, särskilt på elitnivå, stod i centrum för striden mellan de båda modellerna – denna strid handlade inte minst om elittränarnas själar. Tränarnas dubbla pedagogiska roll – dels som lärande individer, dels som utbildare av (elit)fotbollsspelare – gjorde dem till en nyckelgrupp; den modell som i slutändan vann flest anhängare bland tränarna skulle slå igenom såväl på klubbnivå som i landslaget. Därför har jag valt att börja med att sätta tränarna i fokus.

Att bli professionell – tränaren som en lärande individ

Striden mellan de båda modellerna hade ett såväl tidsmässigt som innehållsligt samband med elittränarkårens professionalisering. Även om Svenska Fotbollsförbundet anordnade utbildning för tränare och instruktörer redan i slutet av 1940-talet (Peterson 1993:74), var denna utbildning snarare inriktad på bredd – att nå de klubbtränare som så önskade – än på topp – att få fram ett (om än litet) antal välutbildade tränare och instruktörer. Tränarutbildning var inte heller ett krav för att bli tränare – den typiska bakgrunden för seniortränaren var att han sadlat om från aktiv spelare till tränare (Peterson 1993:89). Andra fotbollsländer, inte minst England, hade vid denna tid en betydligt mer professionaliserad tränarutbildning. Den viktigaste orsaken till att tränarutbildningen hade denna karaktär var givetvis att svensk fotboll vid denna tid höll fast vid en amatördeologi, där den professionelle tränaren egentligen inte hade någon naturlig plats. Först i och med avskaffandet av amatörreglerna 1967 ändrades förutsättningarna så att åtminstone elitklubbarna fick anledning att skaffa sig professionella tränare (Peterson 1989, 1993).

1969 började Svenska Fotbollsförbundet införa en ny, mer professionell tränarutbildning i fyra steg, och 1975 var denna utbildning helt genomförd (Peterson 1993:88). Dessförinnan hade tränarutbildningen byggts på att äldre tränare delat med sig av (valda delar av) sina egna fotbollserfarenheter till yngre tränare (Peterson 1993:89). Pedagogiskt sett anknöt alltså undervisningen till tidigare erfarenheter av fotbollsutövande hos såväl äldre som yngre tränare. Tränarna under utbildning betraktades således inte som ”oskrivna blad” – det förutsattes att de redan hade det mått av fotbollskunskaper och -erfarenheter som behövdes för att de skulle kunna tillgodogöra sig utbildningen – och i en bemärkelse kan alltså utbildningen sägas motsvara Deweys rekommendation om att utbildning ska utgå från den lärandes egna erfarenheter (Dewey 1991:38-49). Utbildningen hade också vissa drag av

Piagets naturalism (Stensmo 1994:133), då den byggde på lärande genom aktivt handlande. Däremot var den knappast professionell – inte bara i den bemärkelsen att fotbollen fortfarande var en amatöristisk verksamhet, utan också därför att utbildningen saknade ett gemensamt systematiserat kunskapsinnehåll. Den nya fyrstegsutbildningen skulle däremot råda bot på detta! Så var i alla fall tanken. Men vad skulle utbildningen fyllas med?

När det svenska herrlandslaget tog VM-silver 1958 utgjorde detta en av de största triumferna någonsin för svensk landslagsfotboll. Det sågs också som ett tecken på att utbildningsverksamheten inom svensk herrfotboll stod på hög internationell nivå. Mot slutet av 1960-talet fick dock det svenska herrlandslaget allt svårare att hävda sig mot den fotboll som olika professionella fotbollsländer på kontinenten spelade, och då särskilt den ”totalfotboll” som utvecklades i framför allt Västtyskland och Holland. Samtidigt hade Svenska Fotbollsförbundet inlett ett nära samarbete med GIH, som 1967 startade en idrottslärarytbildning med möjlighet (”fotbollslinjen”) för vissa studerande att specialisera sig på fotboll (Peterson 1993:79). Elitklubbarna rekommenderades att heltidsanställa tränare, särskilt de som utbildats vid fotbollslinjen, men även Svenska Fotbollsförbundet rekryterade en ny generation av tränarytbildare härifrån (Peterson 1993:112-113). Den fotbollsutbildning som GIH förmedlade gjorde de utexaminerade synnerligen medvetna om tränarrollens pedagogiska funktioner, något som de autodidakta tränarna aldrig systematiskt reflekterat över, samtidigt som de GIH-utbildade tränarna också lärde sig att analysera olika spelsystem. Med denna nya tränargeneration fick alltså svensk herrfotboll en professionellt medveten yrkeskår, kapabel att tänka reflexivt på det sätt som enligt Jarvis (1992:185-188) kännetecknar professionella yrkesutövare.

Naturligtvis oroades de GIH-utbildade tränarna av motgångarna mot bl.a. Västtyskland, och när Svenska Fotbollsförbundet anställde Lars ”Laban” Arnesson med uppgift att tillgodogöra svensk fotboll internationella influenser kom han att framför allt intressera sig för västtysk fotboll, inte minst försvarsspelet med punktmarkering och libero. Förbundskapten Georg ”Åby” Ericsson delegerade ansvaret för försvarsträningen till Arnesson, sedan han blivit Ericssons assistent i början av 1970-talet. Övertygad om det västtyska försvarsspelets fördelar började Arnesson införa detta som modell för herrlandslagets försvarsspel (Peterson 1993:118-124), och även om det svenska landslaget nådde ytterligare en stor framgång i form av en (inofficiell) femteplats i VM 1974, så betraktades förhållandet att Västtyskland och Holland möttes i VM-finalen detta år som ett säkert tecken på att deras spelstil var riktmärket för modern europeisk fotboll.

Inte minst genom Arnessons insatser kom västtysk (och i viss mån italiensk) fotboll att ge det, som skulle få benämningen ”den svenska modellen”, ett konkret innehåll. Utbildningsmaterial hämtades från Västtyskland, framför allt Heddergotts *Neue Fußball-Lehre*, och översattes till svenska, träningsmetoder (specialträning för enskilda spelare, spelarkategorier och lagdelar samt smålagsspel) likaså, och genom att Svenska Fotbollsförbundet 1973 började ge ut *Svensk Fotbolls Tidning* fick inte minst de professionella tränarna en möjlighet att utbyta åsikter och erfarenheter så att en systematisk

kunskapsuppbyggnad främjades (Peterson 1993:122-128). Dessutom fick de som satt på den pedagogiska makten på Fotbollsförbundets kansli (inte minst då Arnesson) ett medel att styra den pedagogiska utvecklingen i en för dem önskvärd riktning. När Bob Houghton strax därefter kom till Malmö FF med en radikalt annorlunda uppfattning om hur fotboll skulle spelas fick Svenska Fotbollsförbundets ideologer åtskilligt med grus i sin maskin, eftersom MFF blev svenska mästare redan efter en säsong med Houghton som tränare. 1976 upprepades samma sak, då Roy Hodgson, med nära nog samma utbildningsbakgrund och spelstil som Houghton, på ett år gjorde nedflyttningskandidaten Halmstads BK till svenska mästare. Hur skilde sig deras tränarutbildning från svenskarnas?

Den professionella tränarutbildningen har betydligt längre traditioner i England jämfört med Sverige – redan på 1940-talet hade bl.a. George Raynor, som tränade såväl det svenska landslag som tog OS-guld 1948, som VM-silverlaget 1958, genomgått den engelska tränarutbildningen (Peterson 1993:74). Både Houghton och Hodgson genomgick den engelska tränarutbildningen omkring 1970 (Peterson 1993:139), och även om det i huvudsak var idéerna därifrån som kom att utgöra grunden för ”den engelska modellen” – med press på bollhållaren, zonmarkering etc. – så ville de båda förstärka de drag som ökade tränarens inflytande över vad som hände på plan. Med andra ord satte de tränarens roll som pedagog tydligt i fokus – tränaren hade helhetsbilden för hur spelet skulle organiseras och var ensam om ansvaret att lära ut detta till spelarna (Peterson 1993:149). Denna ”lärarfokuserade” pedagogik påminner om Aristoteles’ metodföreskrifter för den teoretiska skolutbildningens andra, ”förnuftsutvecklande” fas, då eleverna/spelarna ska tillgodogöra sig det systematiserade vetande läraren/tränaren besitter (Stensmo 1994:83-84). Därmed inte sagt att Houghton och Hodgson medvetet hade denna förebild – deras hållning kan precis lika mycket ses som ett uttryck för en professionell medvetenhet, som härrör från en professionell tränarutbildning med lång tradition (särskilt i förhållande till den svenska). De var dock båda medvetna om att de kunde få vänta länge på en chans att förverkliga sina idéer i England (Peterson 1993:140), medan MFF och HBK gav dem en möjlighet att omgående omsätta dem i handling.

Att utbilda seniorspelare – professionell yrkesutövning

Att utbilda spelarna var givetvis huvuduppgiften för de professionella seniortränarna, oavsett om de använde sig av den svenska eller den engelska modellen. Båda modellerna hade dock åtminstone potentiella stötestenar: den engelska modellen byggde på en för svenska förhållanden långtgående tränarintervention i vad som hände på plan, och den svenska modellen hade egentligen ingen tidigare tradition i svensk herrfotboll. Båda spelmodellerna hade, å andra sidan, var sin potentiell fördel: den svenska modellen hade, åtminstone i utgångsläget, en självklar legitimitet i och med att den västtyska herrfotbollen, såväl på klubb- som på landslagsnivå, nådde odiskutabla framgångar under 1970-talets första hälft. För den engelska modellen talade det långvariga engelska inflytandet på svensk herrfotboll.

Tränarkårens professionalisering innebar, för båda modellerna, att rollfördelningen mellan spelare och tränare behövde förändras. Den pedagogiskt skolade tränaren hade en professionell auktoritet, som han förväntades använda för att förtydliga varje spelares uppgift(er). Spelaren, å andra sidan, förväntades överlåta en stor del av sitt inflytande över spelet till den professionelle tränaren för att i gengäld bli instruerad om hur han på bästa sätt skulle uppfylla sin speluppgift i laget. Här skilde sig de båda modellerna åt, såväl när det gällde innehåll som pedagogisk metod.

De tränare som anslöt sig till den svenska modellen betonade snarare individuella färdigheter än lagspel. Punktmarkering, man-mot-man-spel, anpassning av spelsättet efter motståndaren – allt detta byggde på individuella färdigheter, som övades in medelst smålagsspel och specialträning av både lagdelarna och de individuella spelarna. Svenska Fotbollsförbundets utbildningskommitté (med "Laban" Arnesson som tongivande) bistod dessa tränare med undervisningsmaterial (Peterson 1993:124-126).

Houghton och Hodgson, å andra sidan, satte lagspelet, "det kollektiva spelsättet", i första rummet. Varje spelare skulle ha alldeles klart för sig vilka principer detta spelsätt byggde på för att förstå sin egen plats i sammanhanget. Det kollektiva spelsättet byggde egentligen på sedan länge kända principer inom svensk herrfotboll – tidigare hade svensk fotboll av tradition framhävt betydelsen av ett bra lagspel (se t.ex. Peterson 1989:96 och 1993:99). Det Houghton och Hodgson tillförde var en högre grad av organisering i syfte att, snarare än att anpassa spelet efter motståndaren, göra det möjligt för laget att bygga upp ett eget spel. Dessutom skulle laget kunna försvara sig mot vilken spelstil som helst hos motståndarna. Peterson (1989:82-88 och 1993:143-150) har tämligen detaljerat redogjort för tankegångarna bakom den engelska modellen, varför jag inte ser någon anledning till att gå in på dem här. Alltnog – först Houghton och sedan Hodgson inpräntade dessa principer i MFF:s respektive HBK:s spelare i A-lagstruppen under försäsongsträningen 1974 resp. 1976. Till skillnad från den gängse försäsongsträningen (konditionsträning ev. följd av spel mot två mål) nötte Houghton och Hodgson in dessa principer i varje spelare – man diskuterade, tränaren argumenterade och förklarade och därefter övade man med boll (Peterson 1989:95-96) (gissningsvis med övningar hämtade från den engelska tränarutbildningen).

Den underordning av spelarna som den engelska modellen skenbart medförde, innebar inte att tränaren bara ställde krav på spelarna. Han ställde också krav för deras räkning (se t.ex. Peterson 1989:104-105 och 1993:157), inte minst med syftet att förstärka deras professionella identitet som fotbollsspelare. En annan, mer direkt vinst för spelarna var att de, när den allsvenska säsongen startat, tämligen omgående såg positiva resultat med det nya spelsättet – fotboll är ju till syvende och sist en resultatinriktad verksamhet. Det stora problemet för de spelare som anammade den engelska modellen kom istället om de blev uttagna till landslaget, där de förväntades spela efter den svenska modellen. Redan 1975 hade MFF-spelarna anammat den engelska modellen så totalt, att ett par spelare – Bosse Larsson och Roy Andersson – t.o.m. avböjde landslagsmedverkan (Peterson 1993:164). MFF, och

från säsongen 1976 även HBK, kom att stå mot den allra största delen av Elitfotbollssverige 1970-talet ut.

Sammanlagt tog MFF och HBK fem av sex SM-titlar 1974–79 – bara 1978 lyckades Öster (tränat av ”Laban” Arnesson) bli svenska mästare genom att använda den svenska modellen. Landslaget lyckades inte heller hålla sig kvar på samma nivå som 1974 – även om Sverige kvalificerade sig till VM 1978. 1979, när MFF gick till Europacupfinal, hade dock skillnaden mellan de framgångar som den svenska modellen utlovade och de erfarenheter av mötet med den engelska modellen som de elittränare som spelade enligt den svenska modellen gjort, blivit så påtaglig för flera elittränare (Peterson 1993:180-194) att de började lära om (Jarvis 1992). Andra, äldre, tränare (exempelvis ”Åby” Ericsson), liksom de yngre tränare (särskilt då ”Laban” Arnesson), som bundit upp sig hårt till den svenska modellen, avvisade den engelska modellen så kategoriskt – de gjorde gällande att den var ”ful”, ”tråkig”, ”destruktiv” m.fl. negativt laddade adjektiv – att de därigenom missade detta tillfälle att lära sig (i Jarvis’ [1992] bemärkelse).

Enligt min mening var den bakomliggande orsaken till den engelska modellens genombrott den centrala roll som pedagogiken spelade för modellen – pedagogiken i Houghtons och Hodgsons tappning var så integrerad i modellen, att den inte bara var ett medel att förmedla detta sätt att spela fotboll. Deras pedagogik gjorde läroprocessen till ett centralt element i modellen – genom att spelarna gång efter gång fick reflektera över de principer, som modellen byggde på, ända tills de blivit en integrerad del av deras fotbollskunnande, lärde sig spelarna att hantera ett stort antal spelsituationer på ett inlärt sätt, där de inte behövde reflektera över sitt handlande (särskilt inte alla de gånger det visade sig vara framgångsrikt). Denna träning i att tänka reflexivt kunde möjligen också, även om det mer omedelbara resultatet blev ett icke-reflexivt handlande, göra det lättare för spelarna att vid behov (dvs. när det icke-reflexiva handlandet inte förslog) reflektera över och experimentera med olika handlingsalternativ i enlighet med Jarvis’ (1992:68-85) modell för inläring. På lite sikt (och i en annan klubb) kom det att visa sig att den engelska modellen inrymde dessa utvecklingsmöjligheter, vilket jag återkommer till.

De båda modellernas förhållande till tidigare svensk herrfotboll

Även om jag redan varit inne på de båda modellernas framväxt vill jag nu fokusera deras förhållande till den svenska herrfotbollens traditioner – detta för att visa betydelsen av att kunna anknyta till dessa traditioner och det kunskapsinnehåll de vårdar. Häri ligger nämligen, enligt min mening, en väsentlig del av förklaringsvärdet i en pedagogisk analys av de båda modellerna.

Det internationella inflytandet på svensk herrfotboll före 1974

Svensk herrfotboll har, som redan nämnts, sedan gammalt haft goda förbindelser med engelsk fotboll. Genom att i slutet av 1940-talet rekrytera George Raynor från England som landslagstränare lade Svenska Fotbollsförbundet alltså grunden för två av den svenska herrlandslagsfotbollens största framgångar: OS-guldet 1948 och VM-silvret 1958. Redan på 1930-talet rekryterade flera av elitklubbarna tränare från bl.a. Ungern (Peterson 1993:16), och MFF är en av de klubbar som genom åren haft goda kontakter med engelsk fotboll (Peterson 1993:138-139). Då England vann VM 1966 stod engelsk fotboll högt i kurs hos Svenska Fotbollsförbundet, och förbundet planerade att introducera en hel del av det engelska fotbollsförbundets utbildningsmaterial och -metoder (Peterson 1993:81-86). Då den kontinentala ”totalfotbollen” började ta upp kampen mot slutet av 1960-talet kom istället, som sagts ovan, Svenska Fotbollsförbundet att istället hämta den största delen av sitt utbildningsmaterial från Västtyskland, även om en mindre del ändå hämtades i England (Peterson 1993:124-125).

Varför och hur lanserades den svenska modellen?

Mot slutet av 1960-talet, samtidigt som den kontinentala fotbollen växte sig stark och den svenska fotbollen efterhand föll tillbaka, särskilt jämfört med dess standard 10 år tidigare, beslöt styrelsen för Svenska Fotbollsförbundet att tillsätta en utredning med målsättningen att bl.a. återvinna den svenska herrfotbollens ”position i toppskiktet bland världens fotbollsnationer” (ur utredningsdirektiven till Fotboll 70, se Peterson 1993:101). Den färdiga utredningen förordade en höjning av landslagets spelstandard genom deltagande i VM, EM (men ej OS) samt europeiska turneringar för ungdoms- och juniorlandslag. En mer professionell tränarutbildning – den som diskuterats ovan – var också ett nödvändigt element i kvalitetshöjningen (Peterson 1993:103).

Den nya tränarutbildningen behövde, som sagt var, ett innehåll. Framgångarna för i första hand västtysk, men även holländsk, klubb- och landslagsfotboll tilldrog sig givetvis intresset hos de utbildningsansvariga på Svenska Fotbollsförbundet. Den engelskinspirerade fotboll, som tidigare dominerade svenskt fotbollstänkande, betraktades som förlegad i förhållande till den kontinentala fotbollen, varför de utbildningsansvariga (och särskilt ”Laban” Arnesson) bestämde sig för att ta den som utgångspunkt för skapande av en ”svensk modell”. Ironiskt nog, men sannolikt ett resultat av att den tidigare tränarutbildningen inte hade medfört ett systemiserat erfarenhetsutbyte bland tränarna, som därför var föga skolade att analysera spelsystem, var ”den svenska modellen” praktiskt taget renons på svenska tränares egna erfarenheter. Detta gjorde det än mer nödvändigt med ett organ, i vilket den nya svenska modellen kunde presenteras, förklaras och debatteras – de utbildningsansvariga behövde en möjlighet att propagera för den nya modellen, som de svenska elittränarna förväntades lära in, helst utan större reflexion (enligt Jarvis 1992). Ett sådant organ tillkom hösten 1973, när Svenska Fotbollsförbundet startade *Svensk Fotbolls Tidning* (Peterson 1993:122). Denna

utgjorde, tillsammans med det översatta tyska utbildningsmaterialet, de viktigaste källorna till kunskap om den svenska modellen (Peterson 1993:122-127).

Hur förhöll sig den engelska modellen till tidigare svensk herrfotboll?

Den engelska modellen fångade alltså upp de tidigare brittiska traditionerna inom svensk herrfotboll. Vissa klubbar, kanske särskilt MFF men även HBK, hade sedan länge goda kontakter med engelsk fotboll och dess tränarutbildning, och särskilt MFF hade en positiv attityd till professionella tränare, inte minst från England (Peterson 1993:138). Därför hade den svenska modellen, som avvisade dessa erfarenheter, rimligtvis små chanser att slå igenom i MFF (och HBK). Även om Houghton och Hodgson tillsammans satte sin prägel på den engelska modellen, bl.a. genom att betona dess grundläggande drag och ge pedagogiken en nyckelroll, var den av allt att döma lättare för deras spelare att tillgodogöra sig än den svenska modellen.

Att vinna den pedagogiska makten

Jarvis (1992:27-32) visar hur viktigt det är att kunna legitimera olika anspråk på makt för att kunna ta hem en pedagogisk maktstrid. Språket är ett medel att legitimera maktanspråk, auktoritet är ett annat. Inom fotbollen är det dock i slutändan resultaten som avgör, vilket jag vill visa nedan.

Uppbackningen kring den svenska modellen

Som det (förhoppningsvis) framgått av framställningen hittills var uppslutningen kring den svenska modellen till en början total. Inte nog med att modellen, åtminstone till en början, kunde stödja sig på den legitimitet modellen kunde "låna" från de västtyska och holländska fotbollsframgångarna – all professionell auktoritet som Svenska Fotbollsförbundet och dess tränarutbildningsansvariga kunde uppamma investerades i den svenska modellen. Även de äldre, autodidakta tränarna, såsom "Åby" Ericson, gav modellen sitt stöd, inte så mycket p.g.a. dess speltekniska finesser utan därför att den i något avseende stämde överens med deras föreställning om hur "rolig" fotboll skulle se ut. Detta blev inte minst tydligt när den engelska modellen hade börjat presentera sig (Peterson 1993:164, 169-170, 181-186, 200).

Till en början stod Houghton (och Hodgson) praktiskt taget ensamma mot resten av Fotbollssverige (Peterson 1993:142), men under senare delen av 1970-talet började enstaka tränare, såväl på elitklubbs- som förbundsnivå, ta intryck av deras idéer (Peterson 1993:180, 191-195). 1980, när "Laban" Arnesson blivit ny förbundskapten, hade striden mellan de båda spelsystemen kommit att förlama svensk elitfotboll så till den grad att Svenska Fotbollsförbundets styrelse såg sig tvungen att intervensera. Styrelsen gav då Arnesson sitt

förbehållslösa stöd, när han presenterade en beskrivning av de principer (givetvis i allt väsentligt baserade på den svenska modellen) som i framtiden skulle styra såväl landslagsspelet som förbundets utbildningar (Peterson 1993:214-219). Den på så sätt ”återställda” ordningen stod sig dock bara ett år, tills det visade sig att Sven-Göran Eriksson, en av Houghtons och Hodgsons svenska bundsförvanter, lyckats vidareutveckla den engelska modellen på ett sätt som höll även mot europeiska toppklubbar (Peterson 1993:241-242).

Resultatens betydelse

Sammanlagt tog MFF och HBK fem av sex SM-titlar 1974–79 – bara 1978 lyckades Öster (tränat av ”Laban” Arnesson) bli svenska mästare genom att använda den svenska modellen. Landslaget lyckades inte heller hålla sig kvar på samma nivå som 1974 – även om Sverige kvalificerade sig till VM 1978. 1979, när MFF gick till Europacupfinal, hade dock skillnaden mellan de framgångar, som den svenska modellen utlovade, och de erfarenheter av mötet med den engelska modellen, som de elittränare som spelade enligt den svenska modellen gjort, blivit så påtaglig för flera elittränare (Peterson 1993:180-194), så att de fick en anledning att lära om (enligt modellen i Jarvis 1992:68-85). Andra, äldre, tränare (exempelvis ”Åby” Ericsson), liksom de yngre tränare (särskilt då ”Laban” Arnesson), som bundit upp sig hårt till den svenska modellen, avvisade den engelska modellen så kategoriskt – de gjorde gällande att den var ”ful”, ”tråkig”, ”destruktiv” m.fl. negativt laddade adjektiv – att de därigenom missade denna möjlighet till lärande genom reflexivt tänkande. Detta förhållningssätt finns beskrivet i Jarvis (1992:68-85 – se även 206-207).

Den svengelska modellen

Den engelska modellen visade sig, som jag redan varit inne på, vara möjlig att utveckla. För de spelare som fått lära sig detta spelsätt på ett reflexivt sätt öppnades, genom att de fått lära sig att använda reflexion som ett pedagogiskt redskap i sitt fotbollsutövande, möjligheter att vidareutveckla sitt lärande och fotbollskunnande genom att tänka reflexivt. Med tanke på den nyckelroll tränaren spelar i den engelska modellen var det dock nödvändigt att deras tränare anslöt sig till de principer som den engelska modellen byggde på, liksom att denne kunde utveckla modellen genom det för den professionelle yrkesmannen typiska reflexiva tänkandet. I slutet av 1970-talet fick IFK Göteborg en sådan tränare, nämligen Sven-Göran Eriksson. Eftersom denna klubb dittills inte gjort några ansatser till spel enligt den svenska modellen fick han börja från början på samma sätt som Houghton och Hodgson (Peterson 1993:191-194), och då de båda lämnade svensk fotboll efter 1980 kom IFK Göteborg och MFF att bli de enda allsvenska lag som spelade enligt engelsk modell (Peterson 1993:238). Eriksson gjorde inte IFK Göteborg till svenska mästare på ett år, till skillnad från vad Houghton gjorde i MFF och Hodgson i HBK, men laget höll ändå ställningarna som ett stabilt elitlag och lyckades 1981 kvalificera sig till UEFA-cupen. Under våren 1982 besegrade IFK Göteborg den ena europeiska toppklubben efter den andra för att till slut närmast genant enkelt besegra

Hamburger SV såväl på hemma- som på bortaplan. Vid det laget hade alltså Eriksson inte bara skolat in IFK Göteborgs spelare i den engelska modellen, utan också kommit med sin egen vidareutveckling av den – den svengelska modellen (Peterson 1993:237-246).

Erikssons egen beskrivning av tankegångarna bakom den svengelska modellen är klart och tydligt präglad av reflektion kring de grundläggande principerna för den engelska modellen: ”Om två lag tar fem guld av sex möjliga tillsammans, så avstår endast en dumbom från att undersöka vad som finns att hämta i en sådan spelstil. Forecheckingen /.../ zonspelet /.../ finns också hos Bob Houghtons MFF /men det fanns skillnader också/.” (Peterson 1993:243). Från att ha varit minst av allt oomtvistad (Peterson 1993:194, 239-240) hyllades plötsligt Eriksson som en förnyare av svensk fotboll. Inte minst framhövdes vissa drag i IFK Göteborgs spelstil – sammanhållning, moral, offervilja, disciplin, kyla och klokskap – som typiska för svensk fotboll (Peterson 1993:242). Några av dessa drag – särskilt sammanhållning och disciplin – kunde också sägas härröra från den engelska modellen. Detta till trots hade Eriksson lyckats vidareutveckla denna på ett sådant sätt att t.o.m. ”Laban” Arnesson kunde acceptera den svengelska modellen som grund för landslagets spelstil. Således avskrevs den tidigare svenska modellen efter 1982 (Peterson 1993:246-247) – trots all tidigare auktoritativ uppbackning från Svenska Fotbollsförbundets sida gick den svenska modellen i längden inte att försvara pedagogiskt i avsaknad av idrottsliga framgångar.

Några pedagogiska kommentarer

Konflikten mellan den engelska och den svenska modellen visar på pedagogikens betydelse inom idrotten, åtminstone inom svensk herrfotboll på elitnivå. Pedagogiska förhållningssätt kan tydligen spela en nyckelroll för idrottslig utveckling – i den engelska modellen menar jag t.o.m. att pedagogiken var en integrerad del av själva modellen. Reflexivt tänkande utpekas av Jarvis (1992:185-188) som ett kännetecken för professionella yrkesmän, något som i detta fall framför allt kännetecknar professionella fotbollstränare (och med tiden kanske också fotbollsspelare). Jag menar också – och det här är kanske speciellt för idrotten – att enbart auktoritet i längden inte är ett tillräckligt kriterium för pedagogisk legitimitet, utan att idrottsliga resultat både är nödvändiga, och i längden kanske också tillräckliga, kriterier. Det går också att förklara den engelska/svengelska modellens seger över den svenska (dvs. kontinentala) modellen utifrån ett pedagogiskt perspektiv: den engelska/svengelska modellen tog på ett betydligt bättre sätt än den svenska/kontinentala vara på befintliga erfarenheter inom svensk herrfotboll på ett sätt som motsvarar tankegångarna i Deweys *Mitt pedagogiska credo* (Dewey 1991:38-49).

Eftersom herrfotboll är en tämligen enkönad verksamhet tänker jag avslutningsvis försöka anlägga ett genusperspektiv på den här konflikten. Här förefaller ledarskiktet – tränare, utbildare, centrala förbundsfunctionärer på Svenska Fotbollsförbundet osv. – utgöra vad Kanter (1977) betecknar som en könsmissigt homogen grupp, där det enda företrädde könet bestämmer vilken kultur som skall råda i denna miljö. De mest framträdande dragen i den här

miljön förefaller paradoxalt nog vara sammanhållning och motsättning – sammanhållningen inåt kännetecknar inte bara den svenska modellens anhängare på Svenska Fotbollsförbundets kansli och i dess utbildningsverksamhet, men också t.ex. Hodgsons lojalitet utåt mot HBK-spelarna och deras krav på att bli behandlade som professionella. Motsättningen präglade naturligtvis förhållandet mellan de båda modellerna, men den kom också igen i den engelska modellens åtskillnad mellan tränare och spelare som professionella, liksom i den svenska modellens betoning av individuella färdigheter, där laget bröts ner i sina beståndsdelar. Sammanhållning inom laget och motsättning mellan lag kan ju också sägas vara de principer som själva fotbollsspelet organiseras efter, vilket kanske förstärkte den manliga kulturen i denna miljö.

Referenser

Dewey: *Individ, skola och samhälle. Pedagogiska texter av John Dewey*. Stockholm: Natur och kultur, 1991.

Jarvis: *Paradoxes of learning. On becoming an individual in society*. San Francisco: Jossey-Bass, 1992.

Kanter: *Men and women of the corporation*. New York: Basic books, 1977.

Peterson: *Den svengelska modellen. Svensk fotboll i omvandling under efterkrigstiden*. Lund: Arkiv, 1993.

Peterson: *Leken som blev allvar. Halmstads bollklubb mellan folkrörelse, stat och marknad*. Lund: Arkiv, 1989.

Stensmo: *Pedagogisk filosofi. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur, 1994.